

Бистрова Юлія Вікторівна
*кандидат наук із соціальних комунікацій,
науковий співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України*

Покусай Людмила Василівна
*провідний бібліотекар наукової
бібліотеки НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ВІДКРИТІСТЬ І ЗАГАЛЬНОДОСТУПНІСТЬ ПРАВОВОЇ НАУКИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Однією з ознак сучасного демократичного суспільства є відкритість і загальнодоступність правової науки, здобутки і напрацювання якої і передаються в електронній формі. Саме завдяки цьому зберігаються та втілюються у практику інноваційні ідеї, законодавчі ініціативи, стають майже миттєво доступні з урахуванням національних особливостей, що відповідає європейським стандартам, сприяє успішному проведенню фундаментальних й прикладних досліджень, спрямованих на ефективне інноваційно-правове регулювання всіх суспільних процесів.

Наведене ще раз підтверджує, що формування інформаційного суспільства відкриває більше можливостей для бажаючих здобути і поширити соціально-правову інформацію; сприяє генерації нових знань; розвитку науки і техніки; трансферу технологій науки для використання у сферах економіки, політики, національної безпеки тощо. У той же час завдяки відкритості і доступності інформації (у тому числі й правової), результатів і даних про наукову діяльність підвищується рівень наукових досліджень, зростає їх кількість і якість.

У нашій державі при формуванні національної інноваційної системи використовується досвід багатьох країн, які активно працюють у напрямку відкритості науки. Так, у Франції, Німеччині було розпочато численні розробки інтернет-платформ для обміну даними; Аргентина, Угорщина й Нова Зеландія встановили норми, що вимагають надання відкритого доступу до результатів досліджень; Канада і Велика Британія забезпечують відкритий доступ до даних, зібраних урядами країн; Іспанія і Естонія виділяють фінансування на наукові

проекти для того, щоб їх результати були продубльовані в електронному вигляді [1].

Концептуальне бачення щодо відкритого доступу до наукового знання, створення Європейського простору наукових досліджень та інновацій викладено в Будапештській ініціативі, Берлінській декларації й Лісабонській стратегії побудови економіки, а також закладено в Повідомленні Європейської Комісії «На шляху до європейського дослідницького простору» (2000), де крім іншого, названо пріоритети щодо трансферу наукових знань [2, 3, 4]. Серед основних:

- створення мережі існуючих Центрів досконалості в Європі і розвиток віртуальних Центрів за допомогою нових інструментів інтерактивного спілкування й передачі наукового правового досвіду та інформації;

- використання інструментів і ресурсів для залучення інвестицій у дослідження актуальних питань з правознавства та інновації (система непрямой допомоги, ризиковий капітал, нові інструменти захисту інтелектуальної власності тощо);

- застосування інших інструментів у сфері правового забезпечення інноваційної політики щодо покращення трансферу знань, використання баз даних та формування інформаційних систем, комунікаційних структур із питань правової науки.

У цьому контексті саме відкрита наука (free science) як набір практик, покликаних зробити наукові процеси і результати більш прозорими і доступними для людей позадослідницької групи, відіграє провідну роль. Йдеться про забезпечення повного доступу до дослідницьких матеріалів, статей, даних через он-лайн комунікації. На переконання багатьох, відкрита наука може допомогти і прискорити наукове відкриття. Коли вчені обмінюються своїми матеріалами і даними досліджень, з'являється можливість використовувати їх у будь-якій сфері і аналізувати, інтерпретувати по-новому, що приведе у майбутньому до відкриття. Для цього й існують наукові журнали, спеціально призначені для публікації наборів наукових даних для повторного використання (Scientific Data, Journal of Open Psychology Data) [6].

При розробці і реалізації національної політики відкритого доступу увага акцентується на необхідності надання відповідних повноважень найбільшій у світі міжнародній наукометричній і бібліометричній пошуковій системі Google Scholar, бо відповідно до неї й формується, найоб'єктивніший наукометричний профіль вченого (незалежно від його континентальної, мовної, національної, державної та іншої належності); індекс Гірша (h-індекс); здійснюються ранжування цитованості, запитуваності, використання матеріалів, розміщених у Scopus і та Web of Science. Більш того, реєстрація науковця в цих міжнародних наукометричних базах даних – запорука збільшення показників ранжування й індексування національної правової науки. Мабуть, саме з огляду на це МОН України у вересні 2017 р. передплатило доступ вишів до Scopus і Web of Science. Як наслідок, українські науковці вп'ятеро частіше стали користуватися цими базами даних.

До сказаного можна додати, що рух за open access як безкоштовний і швидкий доступ до повнотекстових результатів наукових досліджень набирає обертів, а завдяки цьому здобутки вчених, які знаходяться у відкритому доступі, набувають широкого наукового визнання на міжнародному рівні, що нині дуже потрібно українській науці. Невипадково в Лейденському маніфесті для наукометрії та бібліометрії (2015 р.) окремо приділено увагу проблемам поширення інфометричного бачення науки й запровадженню науко- та бібліометричних методів оцінювання наукових здобутків. Зокрема цей документ визначає *десять засадничих принципів* оцінювання дослідницької діяльності, що ґрунтується на наукометрії і з тим, щоб учені могли перевіряти тих, хто їх оцінює, а «оцінювачі» могли перевіряти свої індикатори [5]. Перерахуємо їх.

1. Кількісна оцінка має доповнювати якісну, експертну оцінку. Кількісні вимірювання можуть урівноважити можливі упередження щодо експертного рецензування (peer review) і спростити обговорення.

2. Зіставляйте наукову діяльність із дослідницькими завданнями організації, групи або вченого. Цілі дослідницької програми мають бути описані на початку роботи, а використовувані для оцінювання наукової діяльності індикатори мають

чітко відповідати цим цілям. Експертне оцінювання може спиратися не лише на академічні ідеї про наукові досягнення, часом слід брати до уваги здобутки, важливі для політично-правових рішень, розвитку промисловості та суспільства [7].

3. Обстоюйте наукову якість у дослідженнях, важливих для того чи іншого регіону. Наукометрія, що базується на високоякісній *не*-англомовній літературі, допоможе визначити й винагородити високий науковий рівень у дослідженнях, значущих для конкретних регіонів.

4. Збирання даних й аналітичні процеси мають залишатися відкритими, прозорими і простими. При створенні баз даних, необхідних для оцінювання, варто чітко дотримуватися певних правил, встановлених до завершення оцінюваного дослідження.

5. Дозволяйте оцінюваним дослідникам перевіряти дані й аналізувати їх. Щоб забезпечити належну якість даних, всім дослідникам, охопленим бібліометричними підрахунками, належить надавати можливість перевіряти правильність визначення їх наукових результатів через самоперевірку або перевірку третьою стороною.

6. Наукові галузі різняться між собою за практикою публікацій та цитування. Відомо, що кількість цитувань залежить від дисципліни: математичні журнали з найвищим рейтингом мають імпакт-чинник, близький до 3-х, а подібні журнали, наприклад, з клітинної біології, – близько 30-ти.

7. Спирайтеся в оцінюванні окремих дослідників на якісну оцінку їх резюме. Чим старшим ви є, тим вищим є ваш h-індекс, навіть якщо ви більше нічого не публікуєте. Так, h-індекс різниться від дисципліни до дисципліни: максимум у вчених у галузі наук про життя становить близько 200, у фізиків – 100, у суспільствознавців – 20-30. Він залежить від бази даних: є дослідники, чий h-індекс становить близько 10 у Web of Science, але 20-30 у Google Scholar.

8. Уникайте недоречної конкретності і хибної точності, цілком виправданим буде обмежитися одним десятковим знаком.

9. Визнавайте системний вплив оцінок та індикаторів. Індикатори змінюють систему через ті стимули, які вони запроваджують. Цей вплив потрібно передбачати.

10. Регулярно піддавайте індикатори ретельній перевірці і перегляду. Дослідницькі завдання й цілі оцінювання змінюються, й разом із ними розвивається і дослідницька система.

Дотримання цих десяти принципів оцінювання дослідницької діяльності може відігравати важливу роль у розвитку науки та її взаємодії із суспільством.

Загальновідомо, що цифровізації науки (Digital science) сприяє появі нових наукових методів, дисциплін і парадигм реагування на інноваційні виклики через глобальні розподілені спільноти, де учасники і суспільство виробляють і споживають наукові знання. Отож, вкрай важливо, розвивати електронну інфраструктуру і сервіси досліджень та інновацій, сприяти відкритому доступу до публікацій і наукових даних.

Звісно, онлайнове майбутнє науки змусити науково-бібліотечні установи і центри трансформуватися. Так, стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. передбачене всебічне сприяння «створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів-репозитаріїв» [6, 8]. В Україні станом на початок 2018 р. у ЗВО та наукових установах функціонує 65 репозитаріїв. Мета їх створення полягає у забезпеченні: 1) відкритості і оперативності доступу до наукових досліджень вчених різних країн світу; 2) отримання наукової галузевої інформації та знань для подальшого використання їх у науково-практичній діяльності; 3) цитування статей із відповідних журналів за допомогою посилання на уніфіковані ідентифікатори ORCID та ResearchID, які є, по суті, складовою рейтингу вченого; 4) збору власних публікацій вченого в єдиному профілі та ідентифікації їх у міжнародних базах Web of Science, Scopus та ін.; 5) підвищення рейтингу як самих учених, так і науково-педагогічних установ та організацій; 6) інтеграції поточних наукових публікацій учених у світовий комунікаційний інфопростір; 7) можливості необмеженого доступу до наукових праць світової наукової громадськості,

зростання популярності і цитованості наукових публікацій; 8) розвитку науки та окремої наукової галузі у всьому світі; 9) формування e-Science [7].

Нещодавно визнано цифровий порядок денний України до 2020 р. і курс на «гармонізацію національних наукових ініціатив з європейськими та світовими». Так українським урядом схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. що фактично є дорожньою картою цифрової трансформації економіки України. Концепція передбачає перехід до високотехнологічних виробництв і ефективних процесів за допомогою ІТ-технологій та комунікацій, визначає ключові політики, першочергові сфери, ініціативи та проекти «цифровізації» України на найближчі 3 роки [6].

Крім того, стратегії й інструменти розвитку відкритої науки викладено в проекті Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору. Зокрема у травні 2015 р. Рада з конкурентоспроможності при Раді міністрів ЄС затвердила Дорожню карту ЄДП 2015-2020 рр. і запропонувала прийняти на національному рівні плани з імплементації цієї Дорожньої карти і забезпечити моніторингові заходи з реалізації, з фокусуванням уваги на конкретних напрямках діяльності, що буде корисним для більшості національних науково-дослідних та інноваційних систем, оскільки дозволить поширювати передовий досвід, зміцнити їх здатність працювати на високому рівні ефективності та якості [6]. Відповідні заходи розроблені за шістьма узгодженими ключовими пріоритетами, одним з яких є покращення обміну, передачі й доступу до наукових знань.

Примітно, що у проекті Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA) вказано 6 пріоритетів інтеграції української науки в Європу: 1) розвиток ефективних національних дослідницьких систем; 2) оптимальна транснаціональна кооперація та конкуренція; 3) відкриття ринку праці; 4) гендерна рівність у дослідженнях; 5) оптимальний обмін та трансфер наукових знань; 6) міжнародна кооперація. Приєднання до ERA (European Research Area) дасть змогу краще розвивати свій

науковий і технологічний потенціал, поступово наблизившись до політики і права ЄС у сфері науки і технологій.

У той же час інноваційний розвиток правової науки, її відкритість і цифровізація потребують формування найпотужнішої соціально-комунікаційної інфраструктури інформаційного забезпечення завдань підготовки наукових кадрів, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, сучасних наукових розробок у цій сфері. При цьому слід брати до уваги, що контингент науковців у сфері права неоднорідний за віком та статтю, а це певним чином впливає на їх професійно-творчу комунікаційну активність і кінцеву результативність. Наприклад, більшість дослідників віком до 50 років у правовій сфері – жінки. Високий процент їх представництва в цій галузі свідчить про те, що в суспільстві створено найсприятливіші умови для активізації творчої участі жінок у наукових дослідженнях. На думку багатьох учених, особливості наукового жіночого потенціалу мають відобразитися на загальному рівні розвитку нових поколінь і вплинути на формування гнучкіших, демократичніших, комунікабельніших моделей комунікації в науці [7].

Підсумовуючи, наголосимо, що стала нагальною потреба забезпечення відкритості правової науки, встановлення партнерських і творчих контактів у світовому середовищі. Крім того, у професійному інформаційному середовищі актуалізується питання цитування, визначення імпаکت-фактора вітчизняних правових журналів, що є зайвим підтвердженням необхідності сприяння і стимулювання задля пропагування здобутків національної наукової школи права у сучасному європейському і світовому інформаційно-комунікаційному просторі.

Література:

1. Матюхина А. Проект «Открытая наука». URL: <https://oecdcentre.hse.ru/nletter6.5> (дата обращения: 01.06.2018).
2. Тараненко І. В. Інноваційні стратегічні ініціативи ЄС. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. Т. 1. С. 72–78.

3. Будапештська ініціатива «Відкритий доступ» : (14 лют. 2002 р., Будапешт, Угорщина). *Морфологія*. 2008. Т. 2, № 2. С. 75–79.
4. Берлінська Декларація по відкритому доступу до наукового і гуманітарного знань : (20–22 жовт. 2003 р., Берлін, Німеччина). *Морфологія*. 2008. Т. 2, № 2. С. 82–83.
5. Лейденський маніфест для наукометрії / пер. А. А. Исэрова. URL: <http://docplayer.ru/40255203-Leydenskiy-manifest-dlya-naukometrii-perevod-a-a-iserova.html> (дата обращения: 01.06.2018).
6. Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору : презентація до виступу на 6-й Міжнар. наук.-практ. конф. "Наук. комунікація в цифрову епоху", 29–30 берез. 2018 р. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12750> (дата звернення: 24.05.2018).
7. Пасмор Ю. В. Напрями консолідації в інформаційному забезпеченні правової науки України: соціально-комунікативний аспект : монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.
8. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : схвалено розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 26. Ст. 1047.